

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

“คัมภีร์กถาวัตถุ” เป็นคัมภีร์ลำดับที่ห้าในพระอภิธรรมปิฎกของพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท พระโมคคัลลีบุตรติสสะในฐานะผู้นำคนสำคัญของการสังคายนาพระธรรมวินัยครั้งที่สามเป็นผู้ที่เรียบเรียงคัมภีร์เล่มนี้ขึ้นเพื่อใช้ในการหักล้างทัศนะจำนวนหนึ่งที่อยู่นอกกรอบความคิดของพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทกระแสหลัก กระบวนการหักล้างทางความคิดที่พระโมคคัลลีบุตรติสสะนำเสนอเอาไว้ในคัมภีร์กถาวัตถุนั้นแสดงออกในรูปของบทสนทนาโต้ตอบ (argumentative dialogue) ระหว่างคณะสงฆ์ฝ่ายเถรวาท (Theravada) กับคณะสงฆ์ฝ่ายที่ไม่ใช่เถรวาท (non-Theravada)

บทสนทนาตามที่รายละเอียดของคัมภีร์กถาวัตถุได้บรรยายเอาไว้ นั้นกล่าวกันว่าเป็นบทสนทนาที่เรียบเรียงโดยนักคิดของพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท เมื่อเป็นแนวคิดที่เรียบเรียงโดยคนของฝ่ายเถรวาท กระบวนการหักล้างทางความคิดในรูปของบทสนทนาดังกล่าวจึงไม่ผู้จะมีปัญหาเกี่ยวกับความน่าเชื่อถือ (soundness) หากได้รับการประเมินจากกรอบสมมติฐานของฝ่ายเถรวาทเอง จะอย่างไรก็ตาม หากให้กระบวนการหักล้างทางความคิดดังกล่าวได้รับการประเมินจากกรอบความคิดอื่นๆ ที่ไม่ใช่กรอบสมมติฐานของฝ่ายเถรวาท บทสนทนาเดียวกันนี้อาจถูกตั้งคำถามเกี่ยวกับความสมเหตุสมผล (validity) ของกระบวนการหักล้างทางความคิดก็เป็นได้

รายละเอียดของการอ้างเหตุผลในคัมภีร์กถาวัตถุสามารถจำแนกออกมาวิเคราะห์ได้เป็นสองส่วน ส่วนที่ (1) คือ รูปแบบของการอ้างเหตุผลทางตรรกวิทยา ส่วนที่ (2) คือ เนื้อหาของพระธรรมวินัยที่แต่ละฝ่ายนำมาหักล้างกัน มีผู้ตั้งข้อสังเกตว่า รูปแบบของการอ้างเหตุผลที่พระโมคคัลลีบุตรติสสะนำมาใช้ในคัมภีร์กถาวัตถุนี้สามารถเทียบเคียงได้กับรูปแบบของการอ้างเหตุผลจำนวนหนึ่งที่นักตรรกวิทยาตะวันตกใช้ในการตรวจสอบความสมเหตุสมผล หากความเข้าใจเช่นนี้เป็นความเข้าใจที่ถูกต้อง ผลสำคัญในทางตรรกวิทยาประการหนึ่งที่ตามมาก็คือ ข้อมูลทั้งหมดที่ปรากฏในคัมภีร์กถาวัตถุจะมีสถานะเป็นเพียงทัศนะทางตรรกวิทยาทัศนะหนึ่งๆ ที่จำเป็นจะต้องได้รับการตรวจสอบและวิพากษ์วิจารณ์เช่นเดียวกับทัศนะอื่นๆ ในโลกแห่งความคิดทางตรรกวิทยา

โดยรวมๆ ผู้วิจัยเห็นด้วยกับข้อวิจารณ์ข้างต้นที่ว่า การอ้างเหตุผลในคัมภีร์ภควัตฤ ในฐานะที่เป็นทัศนะทางตรรกวิทยาย่อมอยู่ในข่ายของทัศนะที่ได้รับผลกระทบจากกรอบความคิดทางตรรกวิทยาในแง่ของความจำเป็นที่จะต้องได้รับการตรวจสอบและวิพากษ์วิจารณ์ ผู้วิจัยคิดว่า ตรรกวิทยาเป็นเรื่องของการใช้เหตุผล ความคิดใดก็ตามแต่ที่จะเป็นที่ยอมรับได้ในทางตรรกวิทยา ความคิดนั้นจะต้องผ่านการตรวจสอบและวิพากษ์วิจารณ์ในระดับหนึ่ง และตรรกวิทยาเองก็มีเหตุผลเพียงพอที่จะตั้งคำถามต่อทุกข้อเสนอมองทางความคิดไม่ว่าข้อเสนอนั้นจะเป็นข้อเสนอที่มาจากนักปรัชญาหรือนักศาสนาก็ตาม

ในทางกลับกัน ถ้าเราพิจารณาจากวิธีการโต้แย้ง (methodology of debate) ที่พระโมคคัลลีบุตรติสสะนำมาใช้ในการหักล้างทัศนะของคณะสงฆ์ฝ่ายตรงข้าม ผู้วิจัยคิดว่า การประเมินความคิดของพระโมคคัลลีบุตรติสสะโดยใช้กรอบความคิดทางตรรกวิทยานั้นสามารถกระทำได้ และสมควรกระทำด้วย ที่เป็นเช่นนี้ไม่ใช่เพราะเราไม่ไว้วางใจพระโมคคัลลีบุตรติสสะ หรืออะไรทั้งสิ้น แต่เพราะการใช้เหตุผลบังคับให้ต้องกระทำเช่นนั้น

ที่ว่าการใช้เหตุผลบังคับนั้น ผู้วิจัยหมายความว่า ในจารีตของตรรกวิทยา เวลาที่เราจะถกเถียงหรือโต้แย้งความคิดกับใครนั้น ก่อนอื่นทั้งสองฝ่ายจะต้องเข้าใจให้ตรงกันว่า ประเด็นต่างๆ (the types of dialogue) ที่ถกกันนั้นเป็นประเด็นเดียวกัน กฎกติกาต่างๆ ที่ใช้กันในการถกเถียง (the rules of dialogue) ก็เป็นกฎกติกาเดียวกัน (Douglas N. Walton, 1989, pp. 9-10) ขอให้สังเกตว่า ในคัมภีร์ภควัตฤนั้นมีการใช้คำศัพท์ภาษาบาลีอยู่จำนวนหนึ่งซึ่งคำเหล่านี้ถือว่าเป็น “ภาษาตรรกวิทยา” (the technical terms of logic) ที่นักตรรกวิทยาอินเดียในสมัยนั้นนิยมใช้ในการอ้างเหตุผล ตัวอย่างของคำเหล่านี้ก็คือ “อนุโยคะ” (inquiry), “อาหระณะ” (illustration), “ปฏินญา” (proposition), “อุปนยะ” (application of reason), “นิกคหะ” (defeat or refutation) เป็นต้น (Satis Chandra Vidyabhusana, 1988, p. 234) การนำภาษาตรรกวิทยามาใช้ในลักษณะเช่นนี้เข้าใจว่าคงจะเกิดจากความตั้งใจของพระโมคคัลลีบุตรติสสะที่เลือกจะนำเสนอ คัมภีร์ภควัตฤในรูปแบบของการอ้างเหตุผลทางตรรกวิทยา เมื่อเป็นการนำเสนอที่หวังผลในเชิงตรรกะ เราก็คงหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะต้องพิจารณาประเด็นด้านความสมเหตุสมผลตามกฎเกณฑ์ทางตรรกวิทยาด้วย ผลจะออกมาเป็นอย่างไรก็ต้องว่าไปตามนั้น เพราะนี่คือการเล่นกันตามกฎกติกาที่คู่กรณีทั้งสองฝ่ายยอมรับร่วมกันมาตั้งแต่แรกแล้วนั่นเอง

รูปแบบของการโต้แย้งในคัมภีร์ภควัตฤถูกวิพากษ์วิจารณ์มากกว่าขาดความรัดกุมในแง่ของการอ้างเหตุผลทางตรรกวิทยา มีผู้วิจารณ์ว่า แนวคิดนอกกระแสหลัก (heterodoxy) ตามที่คัมภีร์ภควัตฤได้บันทึกเอาไว้ นั้น ผู้อ่านต้องทำความเข้าใจในฐานะที่เป็น “แนวคิดที่ถูกเขียนให้

โดยฝ่ายตรงข้าม” ฝ่ายตรงข้ามในที่นี้ก็คือคนของฝ่ายเถรวาท ซึ่งตามปกตินั้น เวลาที่มนุษย์จะโต้แย้งความคิดของฝ่ายที่ตนไม่เห็นด้วยในลักษณะของการเรียบเรียงความคิดของอีกฝ่ายหนึ่งขึ้นแล้วก็ได้แย้ง มนุษย์มักจะทำให้ความคิดของฝ่ายที่ตนไม่เห็นด้วยนั้นอ่อนด้วยเหตุผล (สมภารพรมทา, 2547, หน้า 339) ข้อวิจารณ์เช่นนี้นับได้ว่าเป็นข้อวิจารณ์ที่มีน้ำหนัก เนื่องจากนิกายนอกระแสดั้งเดิมเหล่านี้ไม่ผู้จะมีเอกสารหลักฐานที่บันทึกแนวคิดของตนเองเอาไว้ให้คนรุ่นหลังได้ศึกษา เราจึงไม่อาจทราบแน่ชัดว่าในความเป็นจริง คนเหล่านี้มีความคิดอย่างไร การจะหวังพึ่งเอกสารหลักฐานที่คนอื่นบันทึกเอาไว้ อย่างเช่นที่พระโมคคัลลีบุตรติสสะบันทึกเอาไว้ในคัมภีร์กถาวัตถุ จึงต้องผนวกความเป็นกลางและความรอบคอบในทางวิชาการเข้าไปด้วย

จะอย่างไรก็ตาม นอกจากส่วนที่เป็นรูปแบบของการอ้างเหตุผลทางตรรกวิทยาแล้ว คัมภีร์กถาวัตถุยังมีองค์ประกอบที่สำคัญอีกส่วนหนึ่งซึ่งเป็นเรื่องของเนื้อหา (content) เกี่ยวกับพุทธธรรมที่แต่ละฝ่ายนำมาหักล้างกัน โดยภาพรวม ผู้วิจัยไม่เห็นด้วยกับการที่เราจะด่วนสรุปว่ากระบวนการอ้างเหตุผลของคัมภีร์กถาวัตถุล้มเหลวเพียงเพราะการประเมินจากกรอบความคิดทางตรรกวิทยา ตรรกวิทยาเป็นเครื่องมือในการตรวจสอบความรู้ที่สามารถใช้ได้กับความรู้ทุกประเภทก็จริง แต่นั่นก็ไม่ได้หมายความว่าตรรกวิทยาจะไม่มีข้อจำกัด มีวาทกรรมในพระไตรปิฎกไม่น้อยเลยที่แสดงให้เห็นว่า ไม่แน่ว่าเราอาจจะนำเอากรอบความคิดของตรรกวิทยาดังกล่าวมาใช้ประเมินระบบการอ้างเหตุผลของพุทธศาสนาได้ ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะ “ความจริง” ที่พระพุทธเจ้าทรงค้นพบนั้นเป็น “ความจริงเชิงประจักษ์” (empirical truth) ไม่ใช่ “ความจริงเชิงตรรกะ” (logical truth) (David J. Kalupahana, 1992, pp. 30-52)

ประเด็นเรื่องเนื้อหาข้างต้นนี้สำคัญ เพราะเกี่ยวข้องกับ การนำเอาเนื้อหาของพุทธธรรมมาอธิบายคัมภีร์กถาวัตถุ เป็นที่ทราบกันดีว่า การเปลี่ยนอุดมการณ์ทางศาสนาของพระเจ้าอโศกมหาราชนั้นได้นำไปสู่เหตุการณ์ที่ส่งผลกระทบต่อกระบวนการเปลี่ยนผ่านทางประวัติศาสตร์ของพุทธศาสนาอย่างมีนัยสำคัญ เมื่อพระเจ้าอโศกมหาราชประกาศความเป็นพุทธมามกวงการพุทธศาสนาในพระบรมราชูปถัมภ์ของพระเจ้าอโศกมหาราชจึงอยู่ในสภาพที่เจริญอกงาม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความเจริญอกงามทางด้านวัตถุธรรม (material prosperity) สภาพการณ์เช่นนี้เองที่ในเวลาต่อมาก็ได้กลายมาเป็นช่องทางที่เปิดโอกาสให้คนจำนวนหนึ่งได้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในวงการพุทธศาสนา คนเหล่านี้นอกจากจะเข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งในวงการพุทธศาสนาแล้ว ก็ยังพกพาเอาความเชื่อและทัศนคติบางประการที่คณะสงฆ์ฝ่ายเถรวาทกระแสหลักวินิจฉัยว่าอยู่ในข่ายของมิชฌาปฏิญญาเข้ามาด้วย เมื่อชีวิตในร่มกาสาวพัสตร์ถูกบิดเบือนไปเป็นช่องทางอื่นๆ ที่ไม่ใช่ช่องทางในการเอาชนะความทุกข์ เช่น ช่องทางที่จะมีชีวิตอยู่อย่างสบายๆ โดยไม่ต้อง

ทำงาน หรือช่องทางที่จะอุปโลกน์คำสอนนอกพระธรรมวินัยให้เป็นส่วนหนึ่งของพระธรรมวินัย ผู้นำคณะสงฆ์ฝ่ายเถรวาทกระแสหลัก ณ เวลานั้น จึงเกิดความห่วงใยว่ารูปแบบนี้สื่อเค้าไม่สู้ดี คณะสงฆ์ในพระธรรมวินัยไม่สามารถกระทำสังฆกรรมร่วมกับคณะสงฆ์นอกพระธรรมวินัยได้ ไม่ว่าปัญหาดังกล่าวนี้จะมีสาเหตุมาจากความย่อหย่อนในการสื่อสารพระธรรมวินัย หรือความงมงายที่จะไม่ยอมรับและปฏิบัติตามพระธรรมวินัยก็ตามที่ ที่สุดแล้ว ความห่วงใยนี้จึงจบลงที่การสังคายนาพระธรรมวินัยครั้งที่สามภายใต้พระราชดำริของพระเจ้าอโศกมหาราช คณะสงฆ์ฝ่ายที่ไม่ใช่เถรวาทกระแสหลักถูกขับให้ออกไปจากศาสนจักรก็เพราะไม่สามารถให้คำตอบต่อ “คำถามซักค้ำน” (cross-examination) เกี่ยวกับพระธรรมวินัยได้นั่นเอง และภายใต้บรรยากาศของการสังคายนาพระธรรมวินัยครั้งที่สามนี้เองที่พระโมคคัลลีบุตรติสสะในฐานะผู้นำคนสำคัญของการสังคายนาพระธรรมวินัยได้เรียบเรียงคัมภีร์กถาวัตถุขึ้นเพื่อใช้ในการกำราบทัตตะที่ท่านวินิจฉัยว่าเป็นทัตตะที่อยู่นอกกรอบความคิดของพุทธศาสนา (Etienne Lamotte, 1988, pp. 249-253)

ที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ ผู้วิจัยต้องการจะเสนอว่า จริงอยู่ที่ว่ากระบวนการหักล้างทางความคิดของพระโมคคัลลีบุตรติสสะในคัมภีร์กถาวัตถุจะแสดงออกในรูปของการอ้างเหตุผลทางตรรกวิทยา แต่สาระสำคัญของสิ่งที่พระโมคคัลลีบุตรติสสะต้องการจะเสนอนั้นดูเหมือนจะอยู่ที่การมุ่งประเด็นไปที่ความลงตัวของด้านพระธรรมวินัยมากกว่าที่จะคำนึงถึงความรัดกุมในทางตรรกวิทยา ผู้วิจัยจึงไม่คิดว่าเราสามารถที่จะประเมินวิธีคิดของพระโมคคัลลีบุตรติสสะผ่านเฉพาะเพียงกรอบความคิดของตรรกวิทยาโดยไม่คำนึงถึงประเด็นทางด้านเนื้อหาที่จำเป็นจะต้องสอดรับกันอย่างลงตัวกับหลักการในภาพรวมของพระธรรมวินัย ณ จุดนี้เอง ที่ส่วนที่เป็นเนื้อหาของพุทธธรรมจะเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งและเป็นส่วนสำคัญในการทำความเข้าใจเกี่ยวกับการอ้างเหตุผลในคัมภีร์กถาวัตถุในแง่ที่ว่า เนื้อหาของพุทธธรรมจะช่วยให้เราสามารถประเมินความสมเหตุสมผลของกระบวนการอ้างเหตุผลในคัมภีร์กถาวัตถุได้อย่างรอบคอบมากยิ่งขึ้น นอกเหนือไปจากการประเมินผ่านกรอบความคิดของตรรกวิทยาตามที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น

ดังนั้น การศึกษารูปแบบของการอ้างเหตุผลตามที่ปรากฏในคัมภีร์กถาวัตถุจึงเป็นเรื่องที่สำคัญ เพราะจะช่วยให้เราทราบถึงรูปแบบของการอ้างเหตุผล ตลอดจนความน่าเชื่อถือของแนวคิดและกระบวนการอ้างเหตุผลของพุทธศาสนาเถรวาทในยุคสมัยนั้น

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีวัตถุประสงค์ในการศึกษากระบวนการอ้างเหตุผลของพุทธศาสนาเถรวาทตามที่ปรากฏในคัมภีร์กถาวัตถุ ดังต่อไปนี้

1.2.1 เพื่อศึกษาวิเคราะห์รูปแบบและเนื้อหาของกระบวนการอ้างเหตุผลของพุทธศาสนาเถรวาทที่ปรากฏในคัมภีร์กถาวัตถุ

1.2.2 เพื่อนำเสนอแนวทางในการประเมินกระบวนการอ้างเหตุผลของพุทธศาสนาเถรวาทที่ปรากฏในคัมภีร์กถาวัตถุ

1.3 ขอบเขตของการวิจัย

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสารโดยการรวบรวมข้อมูลจากพระไตรปิฎกคัมภีร์รุ่นอรุณกถา ตลอดจนหนังสือ บทความ และงานวิจัยจำนวนหนึ่งที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำข้อมูลเหล่านั้นมาศึกษาเชิงวิเคราะห์เกี่ยวกับกระบวนการอ้างเหตุผลในคัมภีร์กถาวัตถุ

1.4 วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (documentary research) โดยมีขั้นตอนในการดำเนินการวิจัยดังต่อไปนี้

1.4.1 เก็บรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการอ้างเหตุผลในคัมภีร์กถาวัตถุจากแหล่งข้อมูลในหอสมุดต่างๆ มีหอสมุดมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เป็นต้น

1.4.2 นำข้อมูลที่เก็บรวบรวมมาได้มาจัดหมวดหมู่ เรียบเรียง และวิเคราะห์ โดยมีขั้นตอนดังต่อไปนี้

ผู้วิจัยจะเริ่มต้นด้วยการนำเสนอวิธีวิทยาของการอ้างเหตุผล (methodology of debate) ในคัมภีร์กถาวัตถุ โดยใช้วิธีถอดเอาโครงสร้างทางตรรกะ (logical structure) หรือรูปแบบของการอ้างเหตุผล (argument) ในคัมภีร์กถาวัตถุออกมานำเสนออย่างเป็นระบบ ขั้นตอนต่อไปจะเป็นการวิเคราะห์เชิงตรรกะเพื่อประเมินความสมเหตุสมผลของแต่ละรูปแบบของการอ้างเหตุผลที่ถอดออกมาจากกระบวนการอ้างเหตุผลในคัมภีร์กถาวัตถุ ถัดจากนั้นจึงเป็นการวิเคราะห์เชิงเนื้อหาเพื่อแก้ปัญหาที่ผู้วิจัยคิดว่าน่าจะเป็นปัญหาที่เกิดจากข้อจำกัดของการวิเคราะห์เชิงตรรกะในขั้นตอนที่ผ่านมาก่อนหน้านี้ เครื่องมือในการวิเคราะห์นั้นอาจมีทั้งทฤษฎีในการ

ตรวจสอบความรู้ของพุทธศาสนา เช่น ทฤษฎีกาลามสูตร และทฤษฎีมหาปเทศ รวมทั้งทฤษฎีในการตรวจสอบความรู้ของปรัชญาตะวันตก เช่น กฎเกณฑ์ในการอ้างเหตุผลทางตรรกวิทยา กฎของการโต้แย้งในบทสนทนา (the rules of argumentative dialogue) หรือแม้แต่ศาสตร์เกี่ยวกับการอธิบายคัมภีร์ทางศาสนา (hermeneutics) ก็อาจนำมาช่วยในการวิเคราะห์ได้เช่นกัน

ท้ายที่สุดจึงเป็นการสรุปเพื่อให้เห็นภาพรวมของทัศนะที่ผู้วิจัยนำเสนอในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้

1.4.3 สรุปผลการวิเคราะห์ พร้อมทั้งเขียนรายงานการวิจัย

1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้คาดว่าจะทำให้เกิดประโยชน์ดังต่อไปนี้

1.5.1 ได้ทราบถึงรูปแบบและเนื้อหาของการอ้างเหตุผลของพุทธศาสนาเถรวาทที่ปรากฏในคัมภีร์กถาวัตถุ

1.5.2 ได้ทราบถึงความสมเหตุสมผลของกระบวนการอ้างเหตุผลของพุทธศาสนาเถรวาทที่ปรากฏในคัมภีร์กถาวัตถุ